

DISENSIUNEA DINTRE MORALĂ ȘI POLITICĂ CU PRIVIRE LA PACEA ETERNĂ*

IMMANUEL KANT

[386] Morala în sine este o practică în sensul obiectiv, ca sumă a unor legi absolut imperative, după cari trebuie să lucrăm, și e evident un non-sens ca după ce ai concedat acestei sume autoritatea, să mai vroiești a spune că totuși *nu putem* lucra conform cu ea. Căci atunci se elimină de la sine această noțiune din morală (*ultra posse nemo obligatur*); deci nu poate exista o ceartă a politicei, ca teorie de drept executivă, cu morala, ca o atare, dar teoretică (deci nu o ceartă a practicei cu teoria): decât doar dacă se înțelege prin morală o doctrină a înțelepciunii, adică o teorie de maxime, și se alege pentru intențiunile calculate pe utilitarism mijloacele cele mai potrivite, adică se dezmente astfel că ar fi existând în genere o morală.

Politica spune: „Fiți înțelepți ca șerprii”, morala adaugă (ca condițiune restrictivă): „și fără păcat ca porumbeii”. Dacă ambele nu pot exista alături într-o singură poruncă, atunci de fapt există o ceartă a politicei cu morala; dacă însă ambele trebuiesc neapărat unite, atunci noțiunea despre contrariu e absurdă, și chestiunea cum s-ar putea împăca acea ceartă nu se poate formula măcar ca problem. Deși fraza: *Onestitatea e politica cea mai bună*, conține o teorie pe care practica, [387] vai, prea adesea o contrazice, totuși fraza de asemenea teoretică: *Onestitatea e mai bună decât orice politică*, stă pe deasupra oricărei obiecțiuni, ba este chiar condițiunea inevitabilă a celei din urmă. Zeul de frontieră al moralei nu se dă în lături înaintea lui Jupiter (zeul de frontieră al forței); căci acesta sta încă sub soartă, adică inteligența nu e încă destul de luminată pentru a putea cuprinde seria cauzelor determinante, cari fac posibil să se prezică cu siguranță (deși speranța rămâne conformă dorinței) fericitul sau răul succes ce-l va avea activitatea sau pasivitatea oamenilor, după mecanismul naturei. Ce însă este de făcut pentru a rămâne pe calea datoriei (după regulile înțelepciunii), pentru aceasta și prin aceasta la scopul final ea ne luminează pretutindeni destul.

Practicianul (căruia morala îl este numai teorie) bazează trista sa deszicere a speranței noastre bune (chiar când admite că *trebuie* și se *poate*) pe următoarele: el

* NOTĂ ASUPRA EDITĂRII: Am actualizat parțial textul original pentru fluidizarea lecturii: am înlocuit „e” moale și „s” în conformitate cu normele ortografiei fonetice; am înlocuit apostroful cu cratima; am actualizat punctuația. Am păstrat arhaismele și particularitățile (inclusiv anumite dezacorduri care erau specifice epocii). Am transcris toate sintagmele latinești cu italice. Am marcat începuturile paginilor din ediția princeps între paranteze pătrate.
(TITUS LATES)

însemnează că vede dinainte din natura omului, că el nu va vroi niciodată aceea ce se cere pentru a se realiza acel scop ce duce la pacea eternă. Ce-i drept, voința fiecărui om de a trăi într-o constituție legală după principiile libertății (unitatea distributivă a voinței tuturor) nu e suficientă pentru acest scop, ci se cere ca *toți la un loc* să voiască această stare (unitatea colectivă a voinței întrunite) această rezolvare a unui problem greu, pentru ca să se facă un tot al societății burgheze, și deoarece pe deasupra acestei deosebiri a voinței particulare a tuturor, trebuie să se mai adauge o cauză de unire a acesteia pentru a se produce o voință comună, ceea ce nimeni dintre toți nu poate, – apoi în executarea acelei idei (în practică) nu se poate conta pe un alt început al stărei de drept decât pe acela prin *forță*, pe a căruia siluire se bazează apoi dreptul public; care după aceea (deoarece pe convingerea legiuitorului se poate numai puțin conta că după adunarea mulțimei sălbatice va lăsa pe seama acesteia de a alcătui prin voința ei comună o constituție de drept) te face să te aștepți la mari devieri de la acea idee (a teoriei) în reala practică.

[388] Aci se spune: cine are odată puterea în mână nu va tolera ca poporul să-i prescrie legi. Un stat care a reușit odată să nu mai stea sub nicio lege externă nu se va face dependent de judecata altor state când ar fi să-și caute dreptul față cu acestea, și chiar un continent, când se simte superior unui altuia., care de altmintrelea nu-i stă în cale, nu va lăsa neuzat mijlocul pentru a-și întări puterea prin prădarea sau chiar stăpânirea acestuia. Și așa toate planurile teoriei pentru drepturile de stat, naționale și cosmopolite, se pierd în ideale fără fond și inaplicabile; în schimb o practică ce se bazează pe principii empirice ale naturei omenești, care nu crede că e josnic, de a trage învățătură pentru maximele ei din modul cum se petrec în lume lucrurile, poate singură spera să găsească o bază sigură pentru clădirea înțelepciunii sale de stat.

Adevărat este că dacă nu există libertate și lege morală bazată pe ea, ci tot ce se întâmplă sau se poate întâmpla nu este decât simplu mecanism al naturei, atunci politica (ca artă de a uza de acest mecanism pentru a governa oamenii) este toată înțelepciunea practică, iar noțiunea de drept, o idee fără realitate. Dacă însă crezi că această noțiune trebuie neapărat legată cu politica, ba dacă crezi mai mult chiar, dacă crezi că morala trebuie ridicată la rangul unei condițiuni restrictive pentru politică, atunci trebuie să se concedeze posibilitatea de a le împăca pe amândouă. Eu pot să-mi închipui un *politician moral*, adică unul care ia principiile înțelepciunii de stat astfel încât pot exista alături de morală, dară nu-mi pot închipui un *moralist politic*, care-și croiește morala așa cum crede bărbatul de stat că e mai avantajos. Politicianul moral își va face ca principiu următoarele: dacă se va lovi de neajunsuri în constituția de stat sau în relațiile statului, neajunsuri cari n-au putut fi împiedicate, e dator, mai ales pentru șefii de stat, ca să caute cum aceste neajunsuri pot fi mai repede înlăturate și făcute mai conforme cu dreptul naturei, așa cum ne stă el înaintea ochilor cu ideea inteligenței ca exemplu. Aceasta chiar dacă ar trebui [389] să facă vreun sacrificiu. Deoarece ruperea unei legături a asociațiunii de stat sau cosmopolite, înainte ca o constituire mai bună să fie gata a-i lua loc, este contrarie oricărei înțelepciuni de stat, în acest caz de acord cu morala, ar fi necuminte să ceri ca acel neajuns să fie imediat și în

grabă îndreptat, dară se poate cere aceluia care deține puterea ca să-i fie întrinsecă maxima necesității unei asemenea îndreptări, pentru ca să rămâie pe calea care duce mereu mai aproape de scop (adică de constituția cea mai bună după legile de drept). Un stat poate fi guvernat *republican*, deși după constituția în vigoare posedă o *domnie despotică*: până când poporul devine capabil să accepte influența simplei idei a autorității (ca și când ar poseda forță fizică) și până când poporul e găsit vrednic de a-și da singur legile (fapt bazat la origine pe drept). Chiar dacă prin furia unei *revoluțiuni* provocată de o constituțiune rea s-ar obține pe cale nedreaptă o constituțiune mai dreaptă, n-ar putea să se considere că e permis ca poporul să fie readus la starea veche, deși sub aceasta fiecare s-a amestecat cu violență sau viclenie ar fi supus pedepselor pentru răzvrățiți. În ce privește însă relațiunile externe ale statului, apoi nu se poate cere de la un stat ca să se lepede de constituția sa chiar despotică (care însă este totuși cea mai puternică cu privire la inimi din afară) câtă vreme el e în primejdie de a fi înghițit imediat de alte state. Deci trebuie ca la acea propunere să fie permisă și întârzierea execuției până la o ocaziune mai bună.*

[390] Se poate deci ca moralisții despotizatori (cei cari greșesc în exercițiu) să greșescă în diferite feluri contra rațiunei de stat (prin măsuri luate sau laudate în mod pripit), dacă experiența trebuie să-i readucă, cu ocazia acestor procedee ale lor contra naturei, cu timpul pe calea cea bună. În loc de aceasta, politicianii moralizatori, înfrumusețând principii de stat nedrepte, sub pretext că natura omenească nu e *capabilă* de bine, după ideea pe care o prescrie inteligența, *fac cu neputință*, întru cât aceasta depinde de dânsii, o *îmbunătățire*, și perpetuează lezarea dreptului.

În loc de practica, cu care se laudă acești bărbați cu inteligență de stat, ei umblă cu *practice*, având numai tendința de a sacrifica poporul, și dacă e posibil lumea întregă, prin faptul că susțin forța ce domnește acum (pentru a nu-și pierde avantajul lor personal), după chipul juriștilor veritabili (juriști de *profesie*, nu *legiuitori*), dacă reușesc să ajungă până la politică. Căci deoarece nu e de meseria lor ca să discute asupra legiferării, ci ca să execute actualele legi ale țării, trebuie ca orice constituție legală, actualmente în vigoare, și dacă aceasta e schimbată de sus, cea următoare, să fie pentru dânsii cea mai bună. Așa că la dânsii totul este apoi în cea mai bună ordine mecanică. Dacă însă această abilitate de a se adapta tuturor situațiilor le inspiră absurdă credință că pot judeca asupra principiilor unei constituții de stat în genere după noțiunile de drept (deci *a priori*, nu empiric), dacă ei se laudă că cunosc *oamenii* (ceea ce-i posibil fiindcă au cu mulți a face), fără ca totuși să cunoască *pe om* și ce se poate face dintr-însul (fapt pentru care se cere un punct de vedere mai înalt al observațiunei

* Acestea sunt legi de permisiune ale rațiunei, de a menține starea unui drept public nedrept atâta timp, până când până la complecta revoluție totul se va fi copt de la sine sau va fi fost adus prin mijloace pacifice aproape de coacere; căci e mai bine vreo constituție de drept, deși numai într-un infirm grad dreaptă, de cât nici una, care soartă (de anarhie) ar provoca o reformă pripită. Înțelepciunea de stat va face deci în acea stare în care lucrurile se află astăzi o datorie din reforme potrivite idealului dreptului public de revoluțiuni, însă acolo unde natura însăși le provoacă, nu se va folosi pentru a înfrumuseța o apăsare și mai mare, ci se va folosi de ele ca de un strigăt al naturei, pentru a aduce la îndeplinire prin reforme fundamentale o constituție legală bazată pe principii liberale, ca singura ce poate fi durabilă.

antropologice), dacă, zic, prevăzuți cu aceste noțiuni ei atacă dreptul de stat și al Ginților, așa cum prescrie inteligența, apoi nu pot face acest pas altfel decât cu spiritul șicanei, urmând cu obicinuita lor procedare (a unui mecanism după legi de forțare date despoticește) și acolo unde noțiunile rațiunii vor să admită numai o forțare legală, bazată pe principii liberale, prin care în primul rând e posibilă o constituție de stat existentă [391] de drept. Acest problem însă, pretinsul practician crede că-l poate rezolva ocolind acea idee, numai empiric, din experiență, cum au fost alcătuite și cele mai bune constituțiuni de stat de până acum, cari însă cele mai adeseori au fost contrare dreptului. Maximele de cari se servește în acest scop (deși nu le anunță), se reduc cam la următoarele maxime sofisticate:

1. *Fac et excusa*. Servește-te de ocazia favorabilă pentru a te pune din propria-ți putere în posesiune (sau a unul drept al statului asupra poporului său, sau asupra unul alt popor învecinat). Scuza va fi expusă mar ușor și mar frumos *după faptă*, și violența va putea fi mai bine înfrumusețată (mai ales în cazul d-întâi, unde suprema putere înăuntru este imediat și autoritatea legiuitoare, căreia trebuie să te supui fără discuție) ca și când te-ai gândi mai întâi la argumente convingătoare și ce-i mai vroi să aștepti contra-argumentele. Această impertinență însăși dă o aparență de convingere intimă despre dreptatea faptei și Dumnezeuul *bonus eventus* este după aceia cel mai bun avocat.

2. *Si fecisti, nega*. Ce ai greșit d. ex. pentru a aduce poporul tău la disperare și astfel la răsccoală, neagă că ar fi greșala ta, ci afirmă că e vina nesupunerei supușilor sau dacă ai pus stăpânire pe un popor vecin, că e vina naturei omului, care, dacă nu apucă înaintea celuiilalt cu forța, poate cu siguranță compta că acesta din urmă i-o va lua înainte și va pune stăpânire pe dânsul.

3. *Divide et impera*. Adică: dacă sunt anume capete privilegiate în poporul tău, cari te-au ales numai ca șef al lor (*primus inter pares*), apoi seamănă discordie printre dânșii și dezbină-i de popor: ajută-l pe acesta, promițându-i libertăți mai mari și totul va depinde de voința ta neapărată. Sau dacă sunt în joc state externe, apoi deșteptarea de neînțelegeri între ele este un mijloc aproape sigur pentru ca sub aparența sprijinirii celui mai slab, să faci supus ție un stat după celălalt.

Prin aceste maxime politice nimeni nu poate fi păcălit, [392] căci ele sunt în totul în genere cunoscut, de asemenea ele nu te jenează ca atunci când nedreptatea e prea evidentă. Căci deoarece marilor puteri nu le este niciodată rușine de părerea mulțimei, ci numai uneia de cealaltă, în ce privește însă acele principii nu revelarea lor, ci numai nereușita lor îi poate face să roșească (căci în vederea moralității maximelor sunt toți deopotrivă); apoi le rămâne întotdeauna onoarea politică pe care pot conta cu siguranță, anume aceea a *măririi puterii lor*, pe orice cale ei ar fi câștigat această.*

* Dacă o anumită răutate înrădăcinată în natura omenească e pusă la îndoială de *oamenii* cari conlocuiesc într-un stat și dacă în locul ei s-ar putea invoca cu oareșicare aparență lipsa unei culturi mai înaintate (brutalitatea) ca pricină a fenomenelor modului lor de a gândi contrar legii, apoi în relațiunile externe reciproce dintre state, ea se impune în mod clar și indiscutabil. Înăuntru fiecarei stat ea e voalată de siluirea legilor civile, deoarece aplicării cetățenilor de a se violenta reciproc i se opune o putere mai mare, anume aceea a guvernului, dând astfel întregului nu numai o aparență de moralitate (*causae non causae*), ci și prin faptul că exploziei aplicărilor contrare legii îi opune o piedecă mare, așa că dezvoltarea aplicării morale de

Din toate aceste zvârcoliri ale unei teorii de inteligență imorală, de a vroi să deduci starea de pace a oamenilor din starea războinică a stărei naturale, reiese cel puțin atâta: că [393] oamenii se pot sustrage în relațiunile lor particulare tot atât de puțin noțiunii de drept ca și în cele publice, și că nu îndrăznesc a baza publicamente politica numai pe manopere ale inteligenței, deci de a denunța noțiunii de drept public orice ascultare (ceea ce se manifestă mat ales în dreptul ginților), ci că dau toată cinstea dreptului public, deși închipuiesc sute de pretexte pentru a-l evita în practică și pentru a acorda forței viclene autoritatea de a fi origina și legătura oricărui drept.

Pentru a pune capăt acestei sofisterie (deși nu și nedreptăței înfrumusețate de dânsa) și pentru a sili pe falșii *reprezentanți* ai puternicilor pământului ca să mărturisească cum că nu dreptul, ci forța este aceea în favoarea căreia pledează, de la care iau un ton, ca și când chiar ei ar avea ceva de poruncit, va fi bine să descoperim opera de înșelătorie, cu care se înșală pe sineși și pe alții, să găsim principiul suprem de la care porcede intențiunea pentru o pace vecinică și să arătăm că tot răul ce-i stă în cale porcede de acolo că moralistul politic începe acolo unde politicianul moral cu drept cuvânt se oprește, și că suprimând astfel principiile scopului (adică înhămând cai îndărătul trăsuri) împiedecă propria-i intențiune de a pune în acord politica cu morala.

Pentru a împăca filosofia practică cu sine însăși, este necesar să se rezolve mai întâi chestiunea dacă în problemele rațiunii pure trebuie să se înceapă cu *principiul lor material*, cu scopul lor (ca obiect al samavolniciei), sau cu partea *formală* a lor, adică cu acea parte (bazată numai pe libertate în condițiunile din afară) după care se spune: lucrează așa fel ca să poți vroi ca maxima ta să devie o lege generală (oricare ar fi scopul).

Fără îndoială ultimul princip trebuie să precedeze, căci are ca principiu de drept, neapărată nevoie, în locul acesteia poate forța cea dintâi, numai sub premisa condițiunilor empirice ale scopului dinainte pus, anume a execuției acesteia, și dacă acest scop (d. ex. pacea eternă) ar fi și datorie, atunci aceasta ar trebui să fie dedusă din însuși principiul formal [394] al maximei de a lucra în afară. Primul princip, acel al *moralistului politic* (problemul dreptului de stat, de gintă și cosmopolit), numai o problemă tehnică (*problema technicum*), al douilea în schimb, ca princip al *politicianismului moral*, căruia îi este un problem moral (*problema morale*), este în procedarea sa foarte deosebit de cel dintâi, pentru a realiza pacea eternă, dorită nu numai ca bun fizic, ci și ca o stare reieșită din recunoașterea datoriei.

a respecta legea se ușurează mult. Căci fiecare crede acum despre sineși că va ține sfânt concepțiunea de drept și că o va urma cu fidelitate, numai dacă ar putea să se aștepte de la fiecare altul la același lucru. Fapt prin care se face apoi un mare pas spre moralitate (deși nu încă un pas moral) de a fi fidel acestei noțiuni de plăcerea lui chiar, fără a se avea în vedere dacă și alții fac tot astfel. De oarece însă fiecare, dată fiind buna părere ce o are despre sineși, presupune totuși intențiunea rea la ceilalți, apoi își dau cu toții reciproc sentința ce li se cuvine, anume că toți în ce privește *faptul*, prea puțin sunt utili (de unde provine aceasta, deoarece naturei omului, ca a unei ființe libere, nu i se poate atribui, nu mai discutăm aci). Deoarece însă stima pentru noțiunea de drept, de care omul nu se poate lipsi, sancționează în modul cel mai solemn teoria aptitudinii de a deveni conform ei, fiecare vede că trebuie din partea-i să procedeze conform cu ea, indiferent ceea ce fac alții.

Pentru rezolvarea primului problem, anume a aceluia al inteligenței de stat, se cere multă cunoaștere a naturei, pentru a uza de mecanismul ei în scopul menționat, și cu toate acestea toată cunoașterea naturei este nesigură în vederea rezultatului ei privitor la pacea eternă; poți să iai una sau cealaltă din cele trei părți ale dreptului public. Este nesigur dacă poporul poate fi menținut mai bine înăuntru și mai mult timp în supunere și înflorire prin severitate, sau prin măgulirea orgoliului său, prin puterea supremă a unuia sau prin adunarea mai multor șefi, poate numai și printr-o aristocrație de serviciu sau prin puterea poporului. Există pilde contrare în istorie despre toate felurile de guvernământ (exceptând numai singură aceea adevărat republicană, care poate însă veni numai unul politician moral în gând). Și mai nesigur este un *drept al ginților* bazat pe statute după planuri ministeriale, care de fapt e numai o vorbă fără fond, cu atât mai mult cu cât un asemenea drept al ginților nu se poate baza decât pe tratate cari conțin într-același act prin care se încheie și rezerva secretă de a fi călcate. În schimb rezolvarea problemului al doilea, anume al *înțelepciunii de stat*, se impune de la sine, e clară pentru fiecare și sfidând orice artificii, duce direct la scop, dar cu amintirea înțelepciunii de a nu-l atrage pe acest scop în pripă și cu forțe, ci de a se apropia fără conținere de el, după cum sunt condițiunile mai favorabile.

Aci se spune: „Căutați să realizați în primul rând imperiul rațiunii pure practice și a dreptății sale, căci atunci scopul vostru (binefacerea păcii eterne) se va realiza de la sine”. Căci aceasta este caracteristic moralei, și anume în vederea [395] principiilor ei de drept public (deci și în raport cu o politică ce se poate recunoaște *a priori*) că, cu cât face mai puțin dependentă atitudinea de scopul dinainte pus, de avantajul preconizat, fie avantajul fizic sau moral, cu atât mai mult ea armonizează cu aceasta în genere, ceea ce provine de acolo, pentru că tocmai voința dată *a priori* (într-un popor sau în raportul diferitelor popoare între ele) este singura decizie ceea ce e drept între oameni. Această adunare a voinței tuturor însă, dacă se procedează numai în exercițiu consecvent, poate fi și după mecanismul naturei totodată cauza care să provoace efectul preconizat și să dea noțiunii de drept efectul. Astfel este d. ex. un principiu al politicii morale ca un popor să se adune într-un stat după singurele noțiuni de libertate și egalitate, și acest principiu nu e bazat numai pe inteligență, ci și pe datorie. Moraliștii politici pot discuta cât de mult despre mecanismul natural al unei mulțimi de oameni ce se organizează în societate, mecanism care infirmă acele principii și care va împiedeca realizarea intențiunii sale; ba pot chiar cita exemple de Constituții rău organizate din timpuri mai vechi și mai nouă (d. ex. democrații fără sistem reprezentativ) pentru a sprijini afirmațiunile lor, dâșii nu merită ascultare, mai ales că o asemenea teorie dăunătoare provoacă ea însăși neajunsul care l-a prezis, o asemenea teorie după care omul e aruncat într-o singură clasă cu celelalte mașine vii, cari nu au decât conștiința că nu sunt ființe libere, pentru a le face ca în propria lor judecată să se creadă că sunt cele mai mizerabile dintre toate vietățile universului.

Vorba care sună cam a laudă, care însă e adevărată și a devenit proverbială: *fiat justitia, pereat mundus*, adică „dreptatea să domnească chiar de ar trebui să piară din această cauză păcălitorii lumii”, este o vorbă bravă, un principiu de drept care taie scurt

toate drumurile strâmbe arătate de viclenie sau violență. Numai acest proverb nu trebuie înțeles rău, anume să nu fie interpretat în sensul că trebuie să uzezi de propriul tău drept cu cea mai mare severitate (ceea ce ar fi contrar datoriei etice), ci în sensul că deținătorii puterii nu trebuie să refuze [396] sau să restrângă nimănui dreptatea pentru că nu-l favorizează sau din milă către altcineva. În acest scop se cere mai ales o constituție internă a statului, bazată pe principii de drept pure, apoi însă și unirea statului cu alte state învecinate sau chiar depărtate într-o alianță care să împace în mod legal neînțelegerile dintre ele (deci în virtutea unor legi analoge unui stat general). – Aceasta nu însemnează altceva decât că maximele politice nu trebuie să porcească de la bunăstarea și fericirea fiecărui stat, care se pot aștepta din practicarea lor, deci nu de la scopul pe care fiecare din acestea și-l ia de obiect (de la voință) ca suprem (dar empiric) principiu al înțelepciunii de stat, ci de la noțiunea pură a datoriei de drept (de la *trebuința* al căreia principiu este dat *a priori* prin rațiunea pură), oricari ar fi urmările. Lumea nu va pieri în niciun caz, fiindcă vor fi mai puțini oameni răi. Răul moral are calitatea, nedespărțită de natura sa, că în intențiunile sale (mai ales în raport cu alții de aceeași părere) se distruge singur, se repugnează singur, făcând astfel loc principiului moral al binelui, deși prin progrese mici.

Obiectiv (în teorie) nu există deci nici o ceartă între morală și politică. Subiectiv însă (în aplicarea egoistă a oamenilor, care însă nefiind bazată pe maxime raționale, nu trebuie să devie practică) trebuie să existe și va exista, pentru că servește ca piatră de ascuțire a virtuții, al căreia adevărat curaj (după principiul: *tu ne cede malis, sed contra audentior ito*) în cazul de față nu consistă atât în a se opune cu hotărâre neclintită relelor și sacrificiilor cari trebuie primite cu această ocazie, ci trebuie privit drept în față și trebuie biruită viclenia principiului rău din noi înșine, acestui principiu mult mai primejdios, mincinos și trădător, care raționează și caută să scuze toate greșelile noastre prin slăbiciunea naturei.

De fapt moralistul politic poate spune: Regentul și poporul, sau popor și popor, nu se nedreptățesc reciproc, dacă se războiesc reciproc cu violența sau cu viclenia, deși fac ne[297]drept în genere refuzând orice stimă noțiunii de drept, care singură ar putea fonda pentru vecie pacea. Căci deoarece unul calcă datoria sa față cu celălalt, care e tot atât de nedrept față cu dânsul, apoi amândurora li se face dreptate dacă se zdrobesc reciproc, însă așa fel încât din această rasă tot mai rămâne destul, pentru a nu înceta acest joc până în timpurile cele mai depărtate, pentru ca o generațiune viitoare să-și ia de la dânsii o pildă prevenitoare. Providența în mersul lumii este astfel scăzută; căci principiul moral în om nu se stinge niciodată, iară rațiunea care, pragmatic, este aptă pentru executarea ideilor de drept după acest principiu, crește mereu prin cultura mereu progresândă, cu ea însă crește și vina pentru acea greșală. Creațiunea însăși, anume că un asemenea soi de oameni stricați a trebuit în genere să fie pe pământ, se pare că nu poate fi scuza prin niciun fel de theodicee (daca presupunem că genul omenesc nu poate și nu va fi niciodată mai bine

situat); dacă acest punct de vedere în judecare este pentru noi prea înalt pentru ca să putem supune cu intențiuni teoretice noțiunile noastre (de inteligență) puterei supreme, nepătrunsă pentru noi. – La asemenea reduceri desperate suntem împinși în mod inevitabil dacă nu admitem că principiile de drept pure au calitatea obiectivă, adică sunt realizabile; după aceasta însă trebuie să procedeze poporul în stat, și mai departe statele între ele – orice ar avea de obiectat politica empirică. Politica adevărată nu poate deci face niciun pas fără a fi făcut omagiu moralei și deci politica este o artă grea, totuși unirea ei cu morala nu e deloc o artă; căci aceasta taie nodul, pe care politica nu-l poate desface când se contrazice cu morala. – Dreptul omului trebuie ținut sfânt, oricâte sacrificii ar cere aceasta de la puterea stăpânitoare. Aci nu se încap înjumătățiri, și nu se poate găsi un ce mijlociu al unui drept pragmatic condiționat (între drept și util), ci orice politică trebuie să-și plece genunchii înaintea moralei, poate însă spera că deși încet totuși va ajunge la acea înălțime la care va străluci continuu.

[Traducere de Mihail Canianu]